

DOSSIER

*VI Jornada d'etnologia a les
Terres de l'Ebre*

LA DONA EN LA SOCIETAT EBRENCA

La Sénia, dissabte 2 de desembre de 2006

CONFERÈNCIA MARC: LA REVOLUCIÓ SILENCIOSA DE LES DONES AL SEGLE XX A EUROPA

Dra. Montserrat Duch Plana

Universitat Rovira i Virgili

El moviment feminista

El moviment feminista clàssic va sorgir a finals del segle XIX i principis del XX i va constituir el primer moviment de dones (no totes, és clar!) per a les dones. Buscava un canvi fonamental en les relacions entre els sexes a través de la millora de la situació de la dona en els àmbits social, polític, econòmic i cultural, en relació amb la situació en què es trobaven en comparació amb els homes. Fou un moviment social perquè va plantejar les conseqüències socials (pobresa) a que conduïa les dones, perquè plantejà "el problema de la dona" com a problema social i perquè adoptà la forma de moviment i perquè tenia caràcter permanent i a molts països, amb trets comuns i, al mateix temps, amb diferències nacionals. En cap moment el moviment, de clara inspiració liberal, no qüestionà el matrimoni o la família. El que pretenia era introduir-hi canvis que evitessin la subordinació conjugal i les limitacions imposades a les dones. És a dir, la democratització de la parella com a base de la democràcia.

El principal objectiu que es va proposar va ser la consecució del dret a vot, el sufragi, ja que elles creien que poder intervenir en l'elaboració de les lleis acabaria amb les males pràctiques i les discriminacions "la dona ha de ser representada per una dona".

El camí va ser més llarg o més curt en funció dels diferents punts de partida i dins del moviment es van produir escissions atès que no totes les dones estaven d'acord en quin sufragi s'havia de concedir (censatari?, universal?, primer el vot als homes negres o bé a les dones?).

En la conquesta del vot es van utilitzar arguments diversos:

- Necessitat de traslladar a la política la influència maternal. Status d'igualtat de les persones.
- Discurs sobre la representació de les feministes.
- Arguments nacionalistes: reivindicació del sufragi femení.

La Gran Guerra va aparcar els objectius del moviment: "Mentre duri la guerra, les dones pertanyem al nostre poble i solament al nostre poble", però a partir de 1916 es va tornar a plantejar el tema. Molts van considerar que el dret al sufragi les dones se l'havien guanyat amb el seu esforç en la guerra, però n'hi va haver (les alemanyes, per exemple) que es van negar a considerar-ho com un premi.

Com es va concedir el vot i per què en els dos estats on el moviment havia estat més important, Gran Bretanya i EUA, no van ser els primers?

- El vot es va concedir abans en els llocs on hi havia menor conflicte de classes (Nova Zelanda).
- També va estar en relació amb el dret de vot dels homes. Resulta important la relació sufragisme - liberalisme (les sufragistes, majoritàriament estaven lligades al liberalisme). En els estats on el moviment obrer era més bel·ligerant, també resultava difícil el vot masculí.
- D'altra banda, és plantejava la contraposició sobirania popular - govern raonable, de manera que hi havia dones que defensaven el vot censatari.
- Els partits defensaven o no el vot femení en funció de les possibilitats, que beneficiés els seus partits. El vot a les dones s'entenia com un salt al buit i es van estudiar moltes variants del vot censatari (si solament les casades, un nivell educatiu, status socioeconòmic)...
- D'altra banda, en molts països el vot femení es considerava una reivindicació burgesa, de manera que es donava prioritat a les barreres de classe. En definitiva, cada orientació política temia que el vot femení afavorís una altra orientació política i en cap país es va concedir el vot a les dones abans de caure totes les barreres per als homes.
- A Àustria i Gran Bretanya, per exemple, la diferència entre el vot masculí i el femení va tenir un interval de 10 anys; a Espanya, 60; a Grècia, 75, i a Suïssa, 120.

Al mateix temps, les dones lluitaven per aconseguir drets polítics, socials i civils.

Les divergències entre els sexes eren molt grans i uns dels cavalls de batalla van ser el treball assalariat i la maternitat. En el cas dels homes, es preocupaven per l'ocupació, la incapacitat laboral i el temps lliure. Les dones ho feien per l'ocupació i el treball domèstic, la qual cosa comportava una lluita de sexes. La Seguretat Social havia d'oferir garanties a les mares treballadores i a les no treballadores. Cal tenir present que la pobresa era majoritàriament femenina, en part a causa de que els homes havien tret més profit que les dones de les polítiques socials i de l'increment del salari real dels treballadors homes. És el cas de Bismarck, que va implantar assegurances per a homes més grans de 60 anys com una forma de lluita contra la socialdemocràcia.

La demanda de drets socials també passava per la protecció dels treballadors. En el cas de les dones sorgiren lleis que prohibien el treball nocturn i també la reducció de la jornada laboral. En aquest sentit va ser important la creació de la AIT el 1919.

La discussió relativa a la protecció de les treballadores va ser molt important i apassionada. Els empresaris temien que significués un augment dels costos.

De cara a la protecció hi havia qui argumentava que la dona era més dèbil, que havia de suportar una doble càrrega i que d'ella depenia el benestar de la raça, de l'estat i de la nació.

Les dones tampoc no tenien una posició uniforme. Estaven desunides. Unes creien que el treball de la indústria era la manera d'assegurar la seva llibertat i altres ho veien com a fruit de la necessitat i l'explotació.

"El moviment feminista clàssic va sorgir a finals del segle XIX i principis del XX i va constituir el primer moviment de dones (no totes, és clar!) per a les dones."

Altres volien la intervenció de l'Estat perquè l'interès de les treballadores estava a mig camí entre l'afany de lucre dels empresaris i l'egoisme dels sindicalistes. Però existien altres arguments.

El principal era el tema de la protecció de la maternitat, la protecció a les mares mitjançant fórmules diverses com ara la subvenció a les treballadores durant l'embaràs i el part, l'assegurança contra la pobresa o les mesures per combinar ocupació i treball familiar.

En relació a les mestresses de casa, hi havia qui considerava que no era una activitat natural sinó que era un treball com qualsevol altre i, per tant, reivindicaven la seva "funció social". A l'home se li donava un salari especial "plus de sexe" (sustentador de la família). És la gran construcció del "salari familiar", compartida tant per les Encíclicues Papals com pel moviment obrer.

Quan a finals del XIX un grup d'homes va impulsar una Aliança Nacional pel creixement de la població francesa, demanaven protecció fiscal per als homes i medalles per a les dones.

El 1904, aparegué un moviment de dones - mares que demanaven que les dones no haguessin de treballar si el salari del pare no arribava. És a dir, demanaven una remuneració del treball de la mare i un subsidi per a les mares necessitades (1912 a EUA) en línia amb la demanda de Millicent Fawcett que el 1912 maldava perquè es reconegués el valor econòmic del treball de les dones a casa. Però no totes opinaven de la mateixa manera, perquè algunes creien que el subsidi de maternitat podia afavorir que els homes es desentenguessin dels fills i de les seves obligacions. Perquè en definitiva restava autonomia econòmica a les dones i limitava la seva llibertat. Era antinatural.

I tot i que hi havia unanimitat entre les feministes entorn a l'existència d'un permís de maternitat amb sou, molts homes ho van considerar un atac a la llibertat individual i una justificació de la inferioritat de la dona i, en alguns països on es va plantejar, d'entrada no es van aconseguir gaires coses, perquè també aquest tema es va envoltar de discussions: qui havia de rebre el Subsidi?, Solament les dones Treballadores?, Totes les Mares?, Quantes setmanes?. Tot i això es va generalitzar entre principis del segle XX i els anys 30. Unes polítiques que es troben en la intersecció entre els drets de les dones i el maternalisme social i que són percebudes de manera contradictòria pel moviment feminista.

Emeline Pankhurst (1858-1929) fou líder del sufragisme britànic i per això és un símbol del feminisme. Aconseguirà el sufragi femení a les eleccions locals (1894) i fundarà la Women's Social and Political Union (WSPU) nou anys després, en la fase de radicalització del feminisme anglès: acció directa, *happening*, socialització de la reivindicació davant la negativa i la repressió institucional, tàctiques violentes. La mobilització feminista fou intensíssima entre 1906 i fins a la treva durant la 1a Guerra Mundial.

La importància de la I Guerra Mundial

La guerra va afavorir molts canvis en les relacions socials entre homes i dones, en els respectius i tradicionals papers socials. Així es produí l'increment de l'ocupació femenina remunerada, per substitució dels homes mobilitzats; la diversificació del treball femení o un augment significatiu de noves professions (infermeres).

Després de la guerra es van produir acomiadaments massius, tant a la indústria com entre les infermeres. I tot i això no es van produir grans protestes per part de les feministes. Però tot i els acomiadaments, no

"En relació a les mestresses de casa, hi havia qui considerava que no era una activitat natural sinó que era un treball com qualsevol altre i, per tant, reivindicaven la seva "funció social".

“La guerra va afavorir molts canvis en els relacions socials entre homes i dones, en els respectius, i tradicionals, papers socials.”

es va tornar al percentatges anteriors a la guerra, especialment entre les casades.

La guerra també portà la creació d'un moviment pacifista, que el 1919 es convertí en la Lliga Internacional de les Dones a favor de la Pau i la Llibertat, organització que el 1933 es va negar a acceptar una representant nazi. La guerra va facilitar la concessió del dret de vot i, per tant, de participar en la vida política activa. Això va significar l'entrada de les dones al parlament, amb comptagotes (A Alemanya, primer significaven el 10%, el 1930 eren 7 dones i el 1933 no n'hi havia cap; a Gran Bretanya, el 1935 n'hi havia 15). En els partits les dones tenien papers subsidiaris, les relacions socials de gènere, basades en l'asimetria, perduraren. La democratització, fins arribar a l'establiment d'accions positives no es produiria fins a les dues darreres dècades del segle.

Apareix un nou model de dona, “la nova dona”, dedicada a la seva professió o a l'estudi (Colette), artistes i esportistes. Les *flappers* es volien diferenciar de les seves mares i seguien una nova moda femenina, al mateix temps que les mares les acusaven de no defensar les reivindicacions i els objectius feministes. Al seu entorn es va crear tota una indústria del vestit, de la cosmètica i del *glamour* del cinema. En alguns llocs els homes, es van subsumir en una crisi d'autoestima que revifà la misogínia, l'antifeminisme barrejat amb elements de l'imaginari nacionalista.

D'altra banda, el 1912 als EUA es va instaurar el dia de la mare, iniciativa que després de la guerra es va estendre a altres estats, com una manera de fer visible la importància social de les mares. La guerra va obligar els estats a concedir subsidis per separació, viudetat, soldat absent, manutenció dels fills o lactància, resultat de les pròpies circumstàncies i de la veu de les dones com a ciutadanes.

Durant aquest període el feminisme internacional quedà dividit entre les partidàries de la igualtat i les de la diferència de gènere. Les primeres promovien lleis que protegissin sense diferències homes i dones. Les que defensaven la diferència insistien en la necessitat de protecció de la dona. És a dir, lleis específiques, sobre la base de la diferència de gènere, perquè consideraven que solament reconeixent les diferències s'assoliria la igualtat, mentre que les primeres creien que la igualtat de drets faria efectiva la influència específica de la dona en el món (Nash, 2004).

Els contactes i les influències internacionals foren importants en la creació i el creixement dels moviments feministes. L'Associació Internacional de Dones (1868-1871), el Consell Internacional de Dones (1888), el Congrés Mundial de Dones Representants (1893), el Consell Internacional (1904) i l'Aliança Internacional pro Sufragi de la Dona (1905) constitueixen iniciatives successives. Més abast i continuïtat va tenir la Internacional Socialista de Dones (1907).

Entre 1919 i 1945 al món occidental desenvolupat sorgiren i es crearen diferents subsidis per a mares i fills i es plantejà la idea de considerar les despeses dels fills com a socials. Cada iniciativa trobava els seus detractors i, per tant, generaren molta polèmica. A aquesta darrera iniciativa s'hi oposaren els economistes, que consideraven que l'atenció als fills era una obligació individual; els conservadors, perquè temien que incrementés les despeses de l'estat i, fins i tot, els sindicats, que lluitaven a favor del salari familiar per als homes.

Tot i això, es pot afirmar que durant el període d'entreguerres es generalitzà l'ajut als fills o a la maternitat.

Amb les dictadures que s'estengueren per Europa en el període d'entreguerres, la veu de les feministes va emmudir. La virilitat es va convertir en el centre de gravetat dels feixismes. Es premiava la natalitat, el pare era el cap de família i, per impulsar una política natalista, es penalitzava els solters, els que no tenien fills i, en canvi, hi havia exempcions per dona i fills. Gisela Block sosté que les dictadures van ser un terreny masculí. Mussolini deia "La dona ha d'obeir" i se posicionà en contra del feminisme.

Tots els règims feixistes tenien unes tendències antifeministes comunes, malgrat utilitzar les dones per als seus objectius, de manera que aconseguiren mobilitzar-les, al mateix temps que se les relegava a l'àmbit privat. La maternitat cobrà un lloc destacat i s'atribuïa a la dona la tasca d'engendrar i educar els fills, obligacions que es consideraven que tenien una funció social. "El matrimoni és un deure cívic per a la dona". A Itàlia les dones van haver d'acceptar molts dels plantejaments feixistes, es van mobilitzar a través dels *fasci femminili* i van desaparèixer les organitzacions anteriors. Una cosa semblant va passar a Alemanya, on les dones van abandonar les organitzacions pròpies¹ i es sumaren a les que Hitler va crear per a elles. Els nazis van intentar eliminar la separació tradicional públic/ privat, entre l'esfera política i la personal. Entenien que la vida privada i familiar solament tenien sentit si es posaven al servei de la política: "També se serveix a la pàtria escombrant".

En el cas d'Espanya, algunes dones, a partir de 1934, es van integrar a la Secció Femenina de la Falange i s'impulsà l'Auxilio Social, dedicat a la beneficència i que col·laborà a restaurar l'autoritat de l'Església. Es va imposar una retòrica oficial que relegava la dona a l'àmbit de la família. La vindicació de la independència personal versus els principis tradicionals de la feminitat es fan explícits en la transició política espanyola de la dictadura a la democràcia. El moviment feminista havia estat una força d'oposició al patriarcat franquista (1936-1975).

En els estats de tradició catòlica, l'església i la religiositat es convertiren en punt de partida d'organitzacions femenines d'orientació social catòlica. Aparegueren moltes associacions marianes, que no constituïen moviments polítics d'oposició.

En el cas d'Alemanya, la política racial afectà les dones. Les lleis de maternitat es referien solament a una de les quatre tipologies de dones "les germànicament sanes", que eren les úniques que mereixien reproduir-se. Per al Reich, allò important era la qualitat dels fills i no el nombre. Defensaven que les dones àries havien d'estar fora de tota activitat laboral, però no acomiadaren les que treballaven, (treballaven el 1939 el 52 % de les dones).

La URSS constituí un cas diferent. S'havien d'integrar a la cadena productiva fora de casa i s'arbitraren mesures per a la maternitat (1917-1936). L'autobiografia d'Alexandra Kollontai és el contrapunt a l'efectiu canvi en les relacions socials de gènere amb la revolució.

"Es pot afirmar que durant el període d'entreguerres es generalitzà l'ajut als fills o a la maternitat."

¹ Margaret Adam, catòlica fervent, votà a favor de Hitler, tot i declarar-se filosemí i condemnar el racisme (cas insòlit). Ho feia perquè estava en contra del tractat de Versalles, de la corrupció i dels bolxevics. Els nazis la van expulsar de la Universitat i ella passà a l'oposició. El 1937 fou acusada de traïció i condemnada a 8 anys de presidi.

Les guerres generen dinàmiques socials i polítiques que les dones aprofiten per innovar tant procediments de lluita i de resistència bèl·lica. Entre les conseqüències socials de la Primera Guerra Mundial, tot i la treva sufragista, destaca l'obtenció del sufragi femení.

La Segona Guerra Mundial

Durant la II Guerra Mundial, moltes dones quedaren al front de les activitats agrícoles, treballaren en la indústria de guerra, en cases d'acollida, evacuació d'infants... En alguns casos, fins i tot es realitzà un registre obligatori de les dones fins a 50 anys (Alemanya i França, obligada pels alemanys), o es produí una mobilització general de les dones d'entre 19 i 40 anys sense fills de menys de 14 anys.

La guerra produí grans desplaçaments de la població i existència de prostitució controlada, al servei dels soldats alemanys². Els camps de concentració tenien els propis bordells per incrementar el rendiment del treball dels estrangers, integrats per no alemanys. També en tenien per als soldats de les SS i facilitats per portar les seves famílies als camps, que també s'aprofitaven de la situació.

Les deportacions i les batudes van afectar molt les dones que s'havien considerat protegides per la seva condició de dones o de grans. Els criteris d'extermini sistemàtic van tendir a igualar les diferències entre els sexes.

Després de la guerra moltes dones van haver de tirar endavant les seves famílies, però, malgrat això, es va produir un retrocés enorme de les dones en l'àmbit públic i es van deixar relegar de nou a l'esfera privada, és a dir, va tornar el discurs de la domesticitat.

Per què?

- Molts soldats van tornar a casa amb la nostàlgia de l'arquetip femení tradicional: perfecta casada, amorosa i pendent de l'home.
- La feminitat s'associa amb la seguretat de la llar i la maternitat com a única via de realització femenina. Torna la figura de l'Àngel de la llar, amb una dedicació exclusiva de les dones a la llar.
- Un canvi durador no pot ser producte d'una necessitat o del terror.

Una fita en la preservació dels drets i llibertats per a les dones és la Declaració Universal de Drets Humans (1948). El seu acompliment és encara una fita planetària.

A partir dels anys cinquanta la qualitat de l'ocupació millora a Europa. Es manté el salari familiar percebut pels homes i les diferències de sou per igual treball de les dones. Les dones s'esforcen a combinar el treball fora i dins de casa. Els canvis en l'ordenament jurídic foren importantíssims a Europa entre 1965 i 1985. L'Estat del benestar amplià la protecció a la maternitat, una política no exempta d'imperatius natalistes, tot i que no sembla existir cap correlació estadística entre ambdues. Les dones es converteixen en ardents consumidores de productes de la llar en una societat de consum a l'alça, tot i aparèixer un nou descontentament entre les dones de classe mitjana. Allò que va estudiar Betty Friedman pels Estats Units d'Amèrica i que fou representatiu d'un nou clima en les relacions socials de gènere a les societats occidentals. "La mística de la feminitat" (1963) de Betty Friedman representa la tendència liberal del moviment de dones. Va

² A Alemanya es va prohibir la prostitució entre 1927 i 1933, també a Itàlia. Però amb l'inici de la guerra es va abolir la prohibició dels bordells.

"El moviment feminista havia estat una força d'oposició al patriarcat franquista (1936-1975)."

saber identificar “el malestar que no té nom” de les mestresses de casa nord-americanes: opressió domèstica i manca de projecte propi de vida. Una obra que fou un revulsiu en la conscienciació feminista. Impulsà la creació de l’Organització Nacional de Dones dels USA (www.now.org) el 1966 que defensa postulats igualitaris i els drets individuals de les dones.

El moviment d’Alliberació de les Dones

El feminisme de la segona onada, la primera és la sufragista, va prendre una forma radicalment diferent del moviment històric. Mentre aquest partia de la desigualtat legal i de l’exclusió de les dones dels drets civils i polítics, aquest es construeix a partir de res, d’un malestar inarticulat, definit com un problema individual de fracàs personal en la realització de la feminitat, de l’opressió domèstica, de la carència d’un projecte personal de vida. Les dones estaven aïllades a les seves llars, dedicades a la família i mancades d’un projecte de vida propi. D’entrada, almenys als EUA, la mística de la feminitat es va centrar en la situació de les dones privilegiades i no va qüestionar ni el patriarcat ni els privilegis masculins.

Virginia Woolf (1882-1941) en “Una habitació pròpia”(1929) exposa tant les aspiracions, com les frustracions de les dones en la societat victoriana. No pretén la vindicació d’uns drets, com feien les seves compatriotes sufragistes al carrer, sinó mostrar les injustícies que envolten les vides de les dones en el desenvolupament de la seva personalitat autònoma.

El “Segon sexe” és el text fonamental del segle XX que ha nodrit el feminisme. És un assaig filosòfic que analitza, amb una aproximació totalitzadora, la condició de les dones en les societats occidentals. Va esdevenir cànon fundacional del feminisme internacional als anys 1970 si bé havia estat publicat al 1949. S. de Beauvoir en defensar que la feminitat era una construcció social va refusar les visions biologistes o essencialistes de la subalternidad femenina: “La dona es fa, no neix”.

En una segona etapa, les dones prenen consciència col·lectiva i inicien un seguit de crítiques i d’accions. El moviment de les dones aconseguí denominar el malestar i identificar l’opressió domèstica, pas imprescindible per a convertir allò personal en polític. En la configuració de la nova identitat col·lectiva els grups d’autoconsciència facilitaren espais de trobada, intercanvi d’experiències i la conversió de la paraula en acció i l’acció en paraules.

Els primers moviments s’inicien a partir de 1968 als EUA. El 1974 ja és un moviment de masses molt internacionalitzat. Les seves accions més destacades i innovadores consistiren en:

- Manifestacions contra l’elecció de Miss Univers (Gran Bretanya).
- Corona a la dona desconeguda del soldat desconegut (França).
- Creació arreu de “Cases de les Dones” per a les víctimes de maltractament de gènere.
- Grups d’autoconsciència i d’autoajuda.
- Lesbianisme polític.
- Crítiques al mite freudià de la dona com a home imperfecte.
- Drets reproductius: avortament, control de natalitat (píndola).
- Any Internacional de la Dona el 1975.

“Els canvis en l’ordenament jurídic foren importantíssims a Europa entre 1965 i 1985.”

"El segle XX es considera el segle de la revolució silenciosa de les dones."

- Es parla d'alliberament, no d'igualtat i es qüestiona el terme feminisme que, finalment es va imposar amb adjectius al darrere (radical, llibertari...).
- Protestes de les negres nord-americanes pel domini de les blanques.
- El personal és polític. No es neix dona, t'hi tornes.
- Preguntes de les no feministes "Per què ha ser feminista una a la que li agrada ser dona?" Resposta de les feministes "Com pot ser feminista una a qui no li agradi ser dona?"
- Progressiu pluralisme en el moviment de dones a l'entorn de la maternitat (i al significat profund de l'aspiració igualitària: Què vol dir ser iguals? Tenir la mateixa llibertat, no ser idèntiques!)

Els drets reproductius es situaren, als anys setanta, en el centre de les demandes feministes: refugis per a dones maltractades, interrupció voluntària de l'embaràs...

Individualisme, subjectivitat, diversitat i conflictes. El feminisme afrontava una paradoxa en reclamar la politització de les relacions en l'esfera privada i propugnar el refús de la política institucional i convencional.

La revolució feminista ha estat la més llarga. El segle XX es considera el segle de la revolució silenciosa de les dones. La vindicació de la independència personal versus els principis tradicionals de la feminitat es fan explícits en la transició política espanyola de la dictadura a la democràcia. El moviment feminista havia estat una força d'oposició al patriarcat franquista (1936-1975).

Al conjunt d'Europa el treball de les dones va créixer després de la guerra en el sector serveis, mentre que disminuï a la indústria. Es va generalitzar el treball parcial, molt estès al nord d'Europa i també el treball a domicili, per la seva flexibilitat.

Les reformes en el Dret civil van permetre l'alliberament de la tutela del marit, la desaparició del cap de família, el divorci per mutu acord, la despenalització de l'avortament, la llei d'igualtat de drets, l'elecció del cognom...

L'Estat del benestar va atorgar a Europa facilitats a la maternitat per afavorir la natalitat, complement per fill, revalorització de la paternitat, any sabàtic, cobrament de la prestació social... Tot i això, algunes autores feministes consideren que tot i la demanda d'ocupació femenina en serveis públics, no es féu efectiva la reformulació del contracte social de gènere vigent des de la Revolució Francesa i il·lustrat en l'obra de Rousseau, L'Emille i La Sophie.

El moviment d'alliberament de les dones, deutor del radicalisme internacionalista de 1968, és decisiu en la formulació i la pràctica de la nova esquerra. En la dècada dels vuitanta del segle XX la fragmentació del moviment feminista li va fer perdre ímpetu i incidència social. Les causes de la divisió eren tant teòriques com organitzatives. Tot i això el feminisme havia "canviat la política".

Tarragona, novembre de 2006

Montserrat Duch